

# KU ScholarWorks

## Odrazi samostalnikov moškega spola praslovanske akcentske paradigme a v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

Item Type	Article
Authors	Čepar, Metod
Citation	Metod Čepar. Odrazi samostalnikov moškega spola praslovanske akcentske paradigme a v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies 10 (2015): 81–97
DOI	<a href="https://doi.org/10.17161/SLS.1808.18311">10.17161/SLS.1808.18311</a>
Download date	2024-08-30 05:30:08
Link to Item	<a href="https://hdl.handle.net/1808/18311">https://hdl.handle.net/1808/18311</a>

**Metod Čepar**

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana

## **Odrazi samostalnikov moškega spola praslavske akcentske paradigme a v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja**

V prispevku obravnavam odraze praslavske akcentske paradigme a samostalnikov moškega spola v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja. Izhajam iz popolnega izpisa, ki je na voljo v Sekciji za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša. Skušam podati sliko splošnega stanja in nakazati smer razvoja posameznih odrazov. Podrobneje predstavim stanje pri 11 samostalnikih: *brat*, *čas*, *človek*, *ded*, *kamen*, *kraj*, *mrav*, *prijatelj*, *rak*, *svet* 'nasvet', *vnuk*. Predstavljen je nabor končnic in znakov (odrazi jata, diakritična znamenja), ki kažejo, kje bi lahko bilo mesto naglasa.

In the article, I discuss masculine nouns in the Slovene literary language of the 16th century that belonged to accent paradigm (a) in Proto-Slavic. I base my analysis on the complete listings available at the Section for Historical Dictionaries at the Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language, Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts. My intention is to provide a general overview of the situation and an outline of the development of individual reflexes while analyzing 11 nouns in more detail: *brat* 'brother', *čas* 'time', *človek* 'man', *ded* 'grandfather', *kamen* 'stone', *kraj* 'place', *mrav* 'cold', *prijatelj* 'friend', *rak* 'crayfish', *svet* 'advice', *vnuk* 'grandson'. I also discuss the endings and symbols (yat-reflexes, diacritical marks) that possibly indicate stress placement.

### **1 Splošno o naglasu**

Pregibne besedne vrste se po klasični razporeditvi v praslavsščini (Stang 1957, Dybo 2000) glede na mesto naglasa razvrščajo v tri akcentske paradigme: akcentsko paradigmo a, kjer je naglas vedno na istem zlogu osnove (stari akut); akcentsko paradigmo b, kjer je naglas vedno na prvem zlogu za osnovo (pogosto se definira samo mesto naglasa, tonem pa ne); akcentsko paradigmo c, v katero se uvrščajo premično naglašene besede, ki so na prvem zlogu cirkumflektirane, na zadnjem zlogu pa tonem ni definiran.

V prispevku obravnavam odraze samostalnikov moškega spola akcentske paradigme a, izpričane v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja.

## 2 Metodološki del

### 2.1 Fonetična dejstva in zapisovanje

Pri analizi gradiva sem upošteval splošno sprejeta dejstva, ki sta jih uveljavila Rigler in Ramovš:

- nenaglašeni jat se odraža kot *i* (*cilu*), naglašeni kot *e/ej* (*lejtú*);
- cirkumflektirani (stalno dolgi) *o* se odraža kot *u* (*bug*);
- izglasni *o* se prav tako odraža kot *u* (*mestu*);
- grafem *y* je lahko zapis dolgega *i, j, ji, ij*;
- v kasnejših Dalmatinovih delih (in TPo 1595) je naglašeni jat večkrat zapisan kot *é*, polglasnik pa kot *è*;
- polglasnik se zapisuje večinoma z *e* in *a*;
- *á, ó, ú* praviloma označujejo mesto naglasa.

Pri obravnavi pisnih različic in diakritičnih znamenj izhajam iz tabele, prvič predstavljene v Slavistični reviji (1992: 334–445), ki so jo oblikovali Majda Merše, Franc Jakopin in France Novak. Iz tabele je npr. razvidno, da se naglašeni in nenaglašeni *i* ter sklopa *ij, ji* zapisujejo kot *i, y, ij, ji*. Gre za odraz pisne prakse tedanjega časa. Podobno se zapisujejo polglasnik, *e* in dolgi odrazi jata (*é, è*). V nekaterih delih se podobno zapisujeta polglasnik in naglašeni *a* (*à*). V Kreljevi Postili je izglasni *o* praviloma označen s krativcem. Še najbolj dosledno je označen naglašeni *u* (*ú*), ki ga ni mogoče zamenjati z zapisi drugih glasov.

Zaradi preglednosti pri navajanju oblik uporabljam gajični zapis: *f/s* pišem kot *s* ali *z*,<sup>1</sup> *z* kot *c, fh/sh* kot *š* ali *ž*, *zh* kot *č*. Grafeme *β, ff, fs* prečrkujem v *s*. Zapise samoglasnikov s tilde razvezujem: *ã* v *am*, *ẽ* v *em*, *õ* v *om*, *ũ* v *um*. Posamezne citirane zapise navajam v originalni obliki. Tudi pri zapisovanju *u* in *v* se držim načel sodobnega pravopisa, npr. *zhlouik* prepisujem kot *človik*. Pri navajanju oblik, ki so povedne za določanje mesta naglasa, prečrkujem te oblike samo delno; diakritična znamenja dosledno prepisujem. V *é* združujem samo zapise *é* in *è* za naglašeni jat v nezadnjih zlogih. Tako npr. zapise *zhloueka, zhloveka, zhlovéka, zhlovèka, zhlouéka, zhloueika, zhloveika* združujem v *človeka, človéka* in *človejka*.

Številka v oglatem oklepaju [] pomeni število pojavitev posameznega zapisa ali oblike; npr. *kray* [5] pomeni, da se samostalnik *kraj* petkrat pojavi zapisan kot *kray*.

Kadar citiram posamezno obliko oz. zapis, navajam delo, v katerem se oblika/zapis pojavlja.

<sup>1</sup> Predvsem v nekaterih Trubarjevih delih je zapis *f/s, fh/sh* tako za glas *s, š* (*fpet, duřha*) kot za glas *z, ž* (*fob, mosh, mořha*).

## 2.2 Nabor končnic

V ednini se v imenovalniku pojavlja ničta končnica, v rodilniku končnica *-a* z dvojnico *-e*, v dajalniku končnica *-u*. V tožilniku se pri samostalnkih, ki označujejo moške osebe, pojavlja končnica *-a* in v izjemnih primerih dvojnica *-u*. Pri ostalih samostalnikih se v tožilniku pojavlja ničta končnica. V mestniku je končnica *-u* ali *-i*, v orodniku prevladuje končnica *-om*, pojavlja pa se še dvojnica *-um*. Dvojnična končnica *-um* je verjetno naglašena, ostale edninske končnice pa so verjetno nenaglašene.

V dvojini se v imenovalniku pojavlja končnica *-a*, v rodilniku končnici *-ov* in *-u*, v dajalniku končnici *-oma* (z dvojnico *-ama*) in *-a*, v tožilniku končnica *-a*, v mestniku končnici *-ih* in *-ama*, v orodniku končnica *-oma* z dvojnico *-ama*. Dvojnica *-ama* je lahko nastala po analogiji, ali pa je odraz ponaglasnega akanja.

V množini se v imenovalniku pojavljajo končnice *-i*, *-je* in *-ja*. V rodilniku so končnice *-ov* z dvojnico *-ev*, končnica *-u*, končnica *-ih* ter ničta končnica. V dajalniku se pojavljajo končnica *-om*, naglašena dvojnica *-um* ter posamično *-em*. V tožilniku sta končnici *-e*, *-je*. V mestniku se pojavlja končnica *-ih* z dvojnico *-eh*, v orodniku se pojavljata končnici *-i*, *-mi* in posamično dvojnica *-imi*. Dvojnična končnica *-um* je najverjetneje naglašena. Ostale končnice so lahko naglašene ali nenaglašene.

## 3 Samostalniki moškega spola, ki odražajo akcentsko paradigmo a

Pri odrazih akcentske paradigme a ni velikih posebnosti, pri vseh avtorjih in delih opažamo enotno paradigmo. Pozorni moramo biti pri besedah, ki prehajajo v druge akcentske paradigme, npr. samostalnik *zet*, kjer bi pričakovali odraz akcentske paradigme a, vendar je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja ta samostalnik odraz akcentske paradigme c (verjetno pod vplivom samostalnika *sin*) (*zet*, *zetu*, *zetuvi*).

Ker je problematika akcentske paradigme a dokaj predvidljiva in zato manj zanimiva, je tudi manjkrat obravnavana. Sam želim v tem članku predstaviti sintezo popolnega gradiva, opozoriti na različne načine zapisovanja naglasnih znamenj ter na pasti, ki jih lahko srečamo v gradivu.<sup>2</sup>

V slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja sem pregledal 11 samostalnikov moškega spola, ki imajo stalni naglas na osnovi. To so: *brat*, čas, človek, *ded*, *kamen*, *kraj*, *mraz*, *prijatelj*, *rak*, *svet* 'nasvet', *vnuk*.

---

<sup>2</sup> Pri ugotavljanju naglasnega mesta nam je v pomoč gradivo za *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, ki je na voljo v obliki listkovne kartoteke v *Sekciji za zgodovino slovenskega jezika ISJFR ZRC SAZU*; gradivo, ki ga je v svojem slovarju uporabil Maks Pleteršnik; ter spoznanja Stanislava Škrabca (na podlagi gradiva Matije Valjavca), Jakoba Riglerja, Frana Ramovša itd. Tudi v novejšem času se s problematiko naglasa v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja ukvarja več jezikoslovcev (Matej Šekli, Galina Zamjatina ...).

### 3.1 Brat

Vseh pojavitev je 2674. V imenovalniku ednine je v TPo 1595 enkrat zapis *bràt*, ki lahko kaže odraz (kratko) naglašena *a* v edinem zlogu. To bi odražalo stari akut v slovenskih zadnjih ali edinih zlogih. V dvojini so lahko pogojno povedne oblike dajalnika, mestnika in orodnika *bratama*, če gre pri le-teh za odraz ponaglasnega akanja in ne za vpliv ajevske sklanjatve ali analogije po imenovalniku (ker je tam *a*, je *a* še v ostalih sklonih; Ramovš 1952: 51).<sup>3</sup> V množini je poveden zapis dajalnika *brátom* iz DB 1584, se pa poleg tega v \*P 1563 pojavlja oblika dajalnika *bratum*, ki kaže na naglas na končnici. Oblika orodnika *bratimi* iz DB 1584 sama zase ni povedna, lahko pa sklepamo, da je naglašena na osnovi, saj se podobna končnica pojavlja tudi v TPo 1595 pri samostalniku *bolezen* – *bolesnimi*, ki je gotovo naglašena na osnovi. Zapis orodnika *braty* iz TT 1560 je lahko tudi zapis za [bratji], kjer bi bila osnova *bratj*-.<sup>4</sup> Lahko pa gre pri zapisu *braty* za naglašeno končnico ali pa, še bolj verjetno, samo za posamičen zapis, ki ne kaže na mesto naglasa. Tudi npr. iz zapisa tožilnika ednine *gospudy* (JPo 1578) je razviden naglašeni *u* in ne *i*. Ne glede na obliko dajalnika množine *bratum*,<sup>5</sup> lahko sklepamo, da je bil v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja samostalnik *brat* stalno naglašen na osnovi.

### 3.2 Čas

Vseh pojavitev je 3808. V TR 1558 se v imenovalniku ednine enkrat pojavi zapis *zhes* in v istem delu enkrat v roditeljskem ednine *zhafe*. Imenovalniška oblika verjetno kaže na kratko naglašeni glas,<sup>6</sup> roditeljska oblika podobno lahko kaže na reducirani zadnji zlog. V MD 1592 se pojavlja zapis dajalnika ednine *zháfu* in v istem delu zapis tožilnika ednine *zhès*, ki se sklada z obliko imenovalnika ednine *zhes* iz TR 1558. Preko omenjenih oblik je mogoče sklepati, da je bil samostalnik *čas* v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja stalno naglašen na osnovi.

<sup>3</sup> Ponaglasno akanje se sicer vidi v posameznih pojavitvah; prim.: *Staraftio* iz TC 1575, *shalaftio* iz TT 1577.

<sup>4</sup> Podobna osnova je izpričana pri samostalniku *gost*, kjer je v TPo 1595 zapis dajalniške oblike *gofljem*, ki nedvomno kaže na osnovo *gostj*-. Podobno se pojavlja tudi pri samostalnikih *tat* (v Trubarjevih delih se 4-krat pojavlja zapis dajalnika množine *tatiem*), *ljudje* (dajalnik in v Dalmatinovih delih tudi mestnik *ljudjem*).

<sup>5</sup> Lahko je naglas na koncu zaradi ritma: *Ozha nash kerfi vnebefeih, ker nam vfeim fapueidash glih, bratum bit nu te klizati, tar od nas molien zhefti biti* (\*P 1563, 49). *Bratum* bi bil glede na metrično shemo enak *ozha*, kar je možno. Samostalnik *oča* je bil namreč končniško naglašen, Dalmatin ima dve pojavitvi imenovalnika ednine *ozhà*, v \*P 1563 pa je na strani 161 zapisan roditeljski ednine *azha*, kar odraža prednaglasno akanje.

<sup>6</sup> Lahko gre za polglasnik ali *e*, iz samega zapisa ni razvidno, kateri od obeh glasov bi bil.

### 3.3 Človek

Vseh pojavitev je 5980. Oblika imenovalnika ednine *človik* je v različnih pisnih različicah izpričana 2770-krat, v MD 1592 je 3-krat zapisana kot *zhlovik*. Verjetno gre za zapis nenaglašene *i*, saj Megiser, podobno kot Bohorič, piše *ì* tako za (nenaglašeni) polglasnik in za nenaglašeni *i*. 146-krat je oblika *človek* zapisana v različnih pisnih različicah. V \*P 1563 je 6 zapisov *zhloueik*. Zapisi oblike *človek* (*zhlouek* in *zhlovek*) ter *človejk* (*zhloueik*) odražajo dolgi naglašeni jat v zadnjem zlogu. Podaljšava staroakutiranega zadnjega zloga je možna inovacija, ki je verjetno nastala pod vplivom stranskosklonskih oblik, kjer do umika na prednaglasno kračino ne pride. Podobno se pojavlja tudi pri samostalniku *ded* (imenovalnik ednine *did* in *ded*). Da gre za obrobni pojav, je razvidno že iz razmerja pojavitev (približno 5 % vseh pojavitev v imenovalniku ednine).<sup>7</sup> V KP 1567 se enkrat pojavlja zapis *zhlovk*, ki kaže na izpad ponaglasnega jata.

V roditeljski ednine vse oblike odražajo naglašeni jat v srednjem zlogu. Dvoumna je lahko samo oblika *človika*, ki se dvakrat pojavi v JPo 1578, saj Juričič piše *i* tako za naglašeni kot za nenaglašeni jat. Jurij Juričič je bil po rodu Čakavec iz Novega Vinodolskega, torej je imel v svojem maternem jeziku odraz *i* za jat (ikavski govor). Tako je lahko *i* v JPo 1578 v celotni paradigmi naglašen.

Pri pojavitvah samostalnika *človek* je večina takih, kjer je viden odraz naglašene jata v srednjem zlogu v stranskosklonskih oblikah, (prim.: roditelj ednine *zhlovéka*, imenovalnik množine *zhloueiki* ...), torej samostalnik *človek* izkazuje stalni naglas na osnovi.

### 3.4 Ded

Od skupno 8 pojavitev jih je 6 v imenovalniku ednine, kjer je v DB 1584 4-krat izpričana oblika *ded*, v MD 1592 in MTh 1603 pa oblika *did*, ki bi lahko odražala kratko naglašeni jat. V množini je izpričana oblika *dejdi* (TC 1575 *deidi* in DB 1584 *dejdi*), ki kaže na naglašeni jat v osnovi.

### 3.5 Kamen

Vseh pojavitev je 641. V MTh 1603 se v imenovalniku ednine enkrat pojavlja zapis *kamn*, ki nedvomno odraža polglasnik med *m* in *n*. Na to kažejo tudi zapisi *kamèn*, *kamàn* in *kamin*. Zaradi večinoma enakega zapisa za *e* in polglasnik je iz večinskega zapisa osnove *kamen-* težko ugotoviti, ali gre v drugem zlogu za zapis *e* ali za zapis polglasnika. Zapis polglasnika je gotovo viden v zapisih *kaman-* in *kamin-*.

<sup>7</sup> Oblika imenovalnika ednine *človek* se pojavlja v TC 1555, TT 1560, \*P 1563, DPa 1576, JPo 1578, DC 1584, MD 1592, TfC 1595. Pojavitev iz TfC 1595 je enaka pojavitvi iz DC 1584. MD 1592 je slovarsko delo. V DC 1584 se pojavljajo tudi pesmi iz starejših obdobij. Glavnina pojavitev oblike *človek* (*zhlouek*) – 106 – je iz JPo 1578. V tem primeru bi lahko šlo celo za hiperkorekcijo (Juričič je bil po rodu ikavski Hrvat), saj bi sicer pričakovali *i* v zadnjem zlogu (verjetno zapisano kot *zhlouik* ali *zhouik*).

Nepričakovan je zapis orodnika množine *kamejni* iz MD 1592, kot da bi šlo za odraz naglašenege jata.

Neregularni prehod iz *e* v polglasnik se gotovo ne bi izvršil pod naglasom, zato predvidevam, da je bil naglas na prvem zlogu osnove in je kolebanje med *e* in polglasnikom v drugem zlogu odraz ponaglasne kračine.

### 3.6 Kraj

Vseh pojavitev je 642. V Trubarjevih delih bi lahko zapis roditelja ednine *kraye* [5] kazal na preglasušen nenaglasni *a* v zadnjem zlogu. Nepričakovan je zapis *krajú* v mestniku ednine iz DB 1584, kot da bi bil naglas na končnici. Zapisa orodnika dvojine *krajama* in *kraiama* morda odražata ponaglasno akanje, kolikor ne gre za analogijo po ostalih sklonih,<sup>8</sup> ki vsebujejo *a*, ali pa za vpliv ajevske sklanjatve. Podobne oblike se pojavljajo tudi v dajalniku dvojine pri samostalniku *gospod* – *gospudama* (TPo 1595); *oča* – *očetama* (BH 1584) in *rog* – *rogama* (TT 1577). Če bi bila oblika *rogama* naglašena na prvem zlogu, bi bila zapisana *\*\*rugama*. V tem primeru torej gotovo ne gre za ponaglasno akanje. V ostalih primerih bi lahko bila dvojica *-ama* odraz ponaglasnega akanja. Tako bi se tudi v obliki *krajama* lahko odražalo ponaglasno akanje. V mestniku množine se v \*P 1563 pojavlja oblika *krajeh*, ki lahko odraža ošibitev ponaglasnega *i*. Gotovo pa šibitev ponaglasnega *i* odraža oblika *krajeh* iz TPo 1595. V enozložnih oblikah ni nobene izpričane pojavitve, ki bi kazala na kračino.<sup>9</sup>

### 3.7 Mráz

Vseh pojavitev je 55. V enozložnih oblikah ni nobene pojavitve, ki bi kazala na kračino,<sup>10</sup> tudi iz zapisov dvozložnih oblik (prim. roditelj ednine *mrása*, dajalnik ednine *mrásu*) mesto naglasa ni razvidno.

### 3.8 Prijatelj

Vseh pojavitev je 796. V imenovalniku ednine so tri pojavitve: *priátel* (DB 1584), *pèrjatèl* (DB 1584), *pèrjatél* (BH 1584<sup>11</sup>), ki kažejo na naglašeni predzadnji zlog. Oblika *pèrjatél* kaže na naglašeni predzadnji zlog samo v kontekstu povednih oblik iz DB 1584. Ostale pojavitve niso relevantne za določitev mesta naglasa, čeprav večinoma odražajo reduciran tretji zlog. Osnova je navadno zapisana kot *periatil-*.

<sup>8</sup> Prim. Ramovš 1952: 51: »Mlajša oblika *-ama* se je razširila v približno istem obsegu kot *-am* v D. pl. nam. *-om*. Tr.: *bratama* (*-a* verjetno pod vplivom N.-A. du., ki se je končeval na *-a*).«

<sup>9</sup> Imenovalnik ednine: *kraj* [20], *krai* [3], *kray* in tožilnik ednine *krai* [20], *kraj* [11], *kray* [5].

<sup>10</sup> Imenovalnik ednine *mrás* [15], *mraf* in tožilnik ednine *mrás* [6].

<sup>11</sup> Čeprav je na zadnjem zlogu ostrivec, gre verjetno za zapis reduciranega zadnjega zloga, torej za polglasnik, in zapis označuje izgovor [pɛrjátəl]. V tem primeru sta označena reducirana zloga, naglašeni zlog pa ne.

### 3.9 Rak

Vseh pojavitev je 15. Mesta naglasa iz zapisov ni mogoče določiti.

#### 3.10 Svet 'nasvet'

Vseh pojavitev je 716. Med večzložnimi prevladujejo take, ki odražajo naglašeni jat v prvem zlogu (prim.: roditelj ednine *svejšta*, orodnik ednine *svejštom* ...). V enozložnih prevladuje oblika *svit*, ki odraža kratko naglašeni jat, kar govori v prid odrazu skrajšanega starega akuta v slovenskih zadnjih ali edinih zlogih. Pojavljajo se tudi oblike, kot je npr.: *svitmi* iz TPs 1566, ki lahko kažejo na naglas na koncu. Verjetno pa gre pri teh oblikah za analogijo po enozložni obliki *svit*, ki se pojavlja 397-krat, kar je 55 % vseh pojavitev samostalnika *svet* 'nasvet'. V ednini se osnova *svit-* pojavlja v vseh sklonih, v množini pa v tožilniku in orodniku. V večzložnih oblikah se pojavlja posamično (npr. v roditelju ednine od 120 pojavitev 3 pojavitve *svita*, v mestniku od 72 pojavitev 2 pojavitvi *svitu*). Fonetična podoba najpogosteje rabljene enozložne oblike se je tako ponekod prenesla še na ostalo paradigmo.

#### 3.11 Vnuk

Vseh pojavitev je 30. Mesta naglasa iz zapisov ni mogoče določiti. Zapis pojavitev je enak kot v sodobnem knjižnem jeziku; prim.: imenovalnik ednine *vnuk*, tožilnik množine *vnuke* ...

## 4 Splošen pregled odrazov moškega spola akcentske paradigme a

### 4.1 Ednina

#### 4.1.1 Imenovalnik

Pojavlja se ničta končnica. Mesto naglasa je razvidno preko odrazov *ej* za naglašeni jat: *zhloueik* (\*P 1563);<sup>12</sup> odrazov polglasnika: *kamn* (MTh 1603),<sup>13</sup> *pèrjatèl* (DB 1584);<sup>14</sup> označenega mesta naglasa: *priàtel* (DB 1584); verjetno označene kračine v zadnjem ali edinem zlogu: *zhlovik* [3] (MD 1592), *bràt* (TPo 1595);<sup>15</sup> kratkega jata v enozložnicah: *did*, *svit*.

<sup>12</sup> V imenovalniku ednine se pojavljajo zapisi z različnimi odrazi jata v zadnjem zlogu: *človik* [2770], *človejk* [6]. 146-krat se pojavi oblika *človek* (*zhlouek* [143] in *zhlovek* [3]). Glede na zapise jata v ostalih besedah lahko sklepamo, da gre tudi v tem primeru za zapis naglašene jata (prim.: pri odrazih samostalnika *mesto* v imenovalniku ednine je od skupaj 487 pojavitev imenovalnika ednine samostalnika *mesto* 100-krat oblika *mestu*, 2-krat *mesto*).

<sup>13</sup> Imenovalnik ednine *kamen* [149], *kaman* [17], *kaman* [5], *kamàn*, *kamin*, *kamn*. »Me-giser uporablja različna diakritična znamenja pri zapisovanju polglasnika è, à ali celo brez (*pametn*)« (Merše 2009: 253–260).

<sup>14</sup> Najpogostejši zapisi v imenovalniku ednine so: *priatel* [116], *periatel* [94], *priatèl* [37], *periatil* [11].

<sup>15</sup> Sicer imenovalnik ednine *brat* [462].



#### 4.1.2 Rodilnik

Pojavlja se končnica *-a* z dvojnično končnico *-e*, ki se pojavlja za mehкими glasovi. Končnica *-a*: *brata*, *časa*, *človeka*,<sup>16</sup> *kamena*,<sup>17</sup> *kraja*,<sup>18</sup> *mraza*, *prijatelja*,<sup>19</sup> *raka*, *sveta*.<sup>20</sup>

Dvojnica *-e*: *čase*, *kraje*.<sup>21</sup> Če zapis *zhlovekà* (DB 1584) kaže na naglas na končnici, bi bila to izjemna pojavitev, saj je to edina taka pojavitev izmed vseh pregledanih samostalnikov moškega spola, ki naj bi odražali akcentsko paradigmo *a*. Oblike *človejka*, *človéka*, *svejta* odražajo naglas na osnovi.

#### 4.1.3 Dajalnik

Pojavlja se končnica *-u*: *bratu*, *času*, *človeku*,<sup>22</sup> *kamenu*,<sup>23</sup> *kraju*, *prijatelju*,<sup>24</sup> *svetu*.<sup>25</sup> Zapis *zháfu* iz MD 1592 odraža naglašeno osnovo, prav tako oblike *človejku*, *človéku*, *svejtu*.

#### 4.1.4 Tožilnik

Pojavljajo se ničta končnica in končnica *-a*, glede na to, ali samostalnik spada v kategorijo živosti (končnica *-a*) ali ne (ničta končnica), ter dvojnica *-u*.

Ničta končnica: *čas*, *kamen*,<sup>26</sup> *kraj*, *mraz*, *svet*.<sup>27</sup> Obliki *čes* (v MD 1592 *zhès*) in *svit* kažeta na kračino, kar bi odražalo stari akut v enozložnicah.

Končnica *-a*: *brata*, *človeka*,<sup>28</sup> *prijatelja*,<sup>29</sup> *vnuka*. Zapisi jata v oblikah *človéka*, *človejka*, *človéjka* kažejo na naglašeni drugi zlog osnove.

<sup>16</sup> *človeka* [629], *človéka* [152], *človejka* [140]. Naglas označen tudi z ` in ^ . Pojavlja se tudi oblika *človika* [2] v JPo 1578.

<sup>17</sup> *kamena* [18], *kamana* [9], *kamina* [7], *kamèna*.

<sup>18</sup> *kraja* [85], *kraje* [21].

<sup>19</sup> *priatela* [15], *periatila* [4], *peryatila*.

<sup>20</sup> *svejta* [98], *sveta* [16], *svita* [5], *svéta*.

<sup>21</sup> Da je končnica *-e* v rodilniku ednine nenaglašena, sklepam tudi preko oblik, ki odražajo akcentsko paradigmo *b* in *c*. Samostalnika *dež* in *mož*, ki sta v rodilniku ednine končniško naglašena, imata samo končnico *-a*. Npr.: samostalnik *pastir*, ki je naglašen na zadnjem zlogu osnove, pa ima oblike rodilnika in tožilnika ednine *pastirje*.

<sup>22</sup> *človeku* [295], *človéku* [79], *človejku* [51], *človiku* [8] (JPo 1587).

<sup>23</sup> *kamenu* [20], *kaminu* [10], *kamanu*.

<sup>24</sup> *priatelju* [28], *periatilu*, *peryatilu*, *pryatelu*, *prijatelju*, *pèrjatelju*.

<sup>25</sup> *svejtu* [3], *svetu* [3], *svitu* [3].

<sup>26</sup> *kamen* [177], *kaman* [37], *kamèn*, *kamam*.

<sup>27</sup> *svit* [283], *svet* [8], *svejt* [6].

<sup>28</sup> *človeka* [521], *človéka* [128], *človejka* [71], *človika* [10], *človéjka*.

<sup>29</sup> *periatela* [34], *priatela* [6], *periatila* [5], *pryatela*, *prijatela*, *pèrjatila*, *peryatila*, *priatela*, *perjatela*.

Dvojnica *-u: človejku*. Ta oblika se pojavlja v TT 1581-82 in ni osamljen primer. Tudi samostalnik *gospod* ima v TkM 1579 lahko obliko tožilnika ednine *gospudu*. Verjetno gre za dvojno analogijo: odraz kategorije živosti s končnico ujevske sklanjatve. Kategorija živosti se v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja odraža pri vseh sklanjatvenih vzorcih, po katerih so se sklanjali samostalniki oseb moškega spola. Prim. tožilnik ednine *moža, gospudi, sinu*.

#### 4.1.5 Mestnik

Pojavljata se končnica *-u* in *-i*.

Končnica *-u*: *bratu, času, človeku, kamenu, kraju, mrazu, prijatelju, svetu*.

Končnica *-i*: *brati*,<sup>30</sup> *časi*,<sup>31</sup> *človeki*,<sup>32</sup> *kameni*,<sup>33</sup> *kraji*,<sup>34</sup> *mrzi*,<sup>35</sup> *prijatelji*,<sup>36</sup> *sveti*.<sup>37</sup>

Zapis *krajú* iz DB 1584 je lahko tudi pomota, saj gre za osamljen primer. Oblike s končnico *-u* so pogostejše od oblik s končnico *-i*. Na naglašeno osnovo kažejo oblike *človéku, človejku, človéki, človejki, svejtu, svejti*.

#### 4.1.6 Orodnik

Pojavlja se končnica *-om* z dvojnico *-um*. Ramovš 1952, 42–43, obravnava dvojnico *-um* kot naglašeno.

Končnica *-om*: *bratom, časom, človekom*,<sup>38</sup> *kamenom*,<sup>39</sup> *mrazom, prijateljom*,<sup>40</sup> *svetom*.<sup>41</sup> Na naglašeno osnovo kažejo oblike *človékom, človejkom, svejtom*.

Dvojnica *-um*: *svejtum* (TT 1577), *svitum* (DB 1584). Oblika *svejtum* iz TT 1577 je dvoumna, saj naj bi bil *ej* praviloma naglašen, prav tako pa je tudi končnica *-um* praviloma naglašena. Lahko bi šlo tudi za pomoto. Oblika *svitum* iz DB 1584 je morda naglašena na zadnjem zlogu, kar bi odražalo analogijo po oblikah samostalnika *svet* 'zemlja', ki so bile v stranskosklonskih oblikah naglašene na koncu (akcentska paradigma c).

<sup>30</sup> *bratu* [11], *brati* [2].

<sup>31</sup> *času* [1079], *časi* [71].

<sup>32</sup> *človeku* [75], *človéku* [13], *človejku* [10], *človéki* [9], *človeki* [6], *človejki*.

<sup>33</sup> *kamenu* [5], *kaminu, kamanu, kameni* [6].

<sup>34</sup> *kraju* [128], *kraji* [6].

<sup>35</sup> *mrazu* [15], *mrzi* [2].

<sup>36</sup> *priatelju* [2], *priatelji*.

<sup>37</sup> *svejtu* [50], *svetu* [11], *svitu, svejti* [6], *sveti, sviti, svejtii* (DB 1584).

<sup>38</sup> *človekom* [28], *človékom* [5], *človejkom* [2], *človikom*.

<sup>39</sup> *kamenom* [13], *kamanom* [2], *kaminom*.

<sup>40</sup> *priatelom* [4], *pèrjatelom*.

<sup>41</sup> *svejtom* [37], *svetom* [5], *svitom* [4], *svejtum, svitum*.

## 4.2 Dvojina

### 4.2.1 Imenovalnik

Pojavlja se končnica *-a*: *brata, časa, človeka*,<sup>42</sup> *kamena, prijatelja*.<sup>43</sup> Obliki *človejka* in *človéka* kažeta na naglašeni drugi zlog osnove.

### 4.2.2 Rodilnik

Pojavljata se končnica *-ov*, ki kaže na vpliv rodilnika množine, in končnica *-u*, ki odraža podedovano stanje.

Končnica *-u*: *človeku*.

Končnica *-ov*: *bratov, človekov*.<sup>44</sup>

Povedni obliki za določitev mesta naglasa sta *človékov* in *človejkov*.

### 4.2.3 Dajalnik

Pojavljata se končnici *-oma* z dvojnico *-ama* ter *-a*.

Končnica *-oma*: *bratoma, človekoma*.

Dvojnica *-ama*: *bratama*.<sup>45</sup>

Končnica *-a*: *človeka*.<sup>46</sup>

Iz samih oblik mesto naglasa ni razvidno, edini znak bi lahko bila dvojnična končnica *-ama*, če v tem primeru odraža ponaglasno akanje. Ramovš 1952: 51, sicer dvojnico *-ama* izpeljuje preko enake analogije kot končnico *-am* v orodniku ednine, končnico *-a* pa pripisuje temu, »da občutek dualnih oblik izginja«. Dvojnica *-ama* se sicer pojavlja tudi pri drugih samostalnikih: *gospudama, očetama, rogama*.

### 4.2.4 Tožilnik

Pojavlja se končnica *-a*: *brata, časa, človeka*,<sup>47</sup> *kamena*,<sup>48</sup> *kraja, prijatelja*.<sup>49</sup> Mesto naglasa je razvidno v obliki *človejka*, kjer je *ej* odraz naglašenege jata.

### 4.2.5 Mestnik

Pojavljata se končnica *-ih*, ki je nastala pod vplivom mestnika množine, in končnica *-ama*.

Končnica *-ih*: *bratih, krajih*.

Končnica *-ama*: *bratama*.<sup>50</sup>

<sup>42</sup> *človeka* [24], *človejka* [3], *človéka* [3].

<sup>43</sup> *priatela* [7], *peryatila, periatela*.

<sup>44</sup> *človekov* [2], *človejkov* [2], *človékov, človeku* [4], *človiku*.

<sup>45</sup> *bratoma* [2], *bratama* [2].

<sup>46</sup> *človekoma* [3], *človeka* (TAr 1562).

<sup>47</sup> *človeka* [7], *človejka*.

<sup>48</sup> *kamena* [6], *kamina* [2].

<sup>49</sup> *priatela*.

<sup>50</sup> *bratih, bratama*.

Oblika *bratama* iz TC 1575 je verjetno nastala pod vplivom orodnika ali dajalnika. Enak pojav (vpliv orodnika na mestnik) obstaja v sodobnem knjižnem jeziku v primeru *o njima, z njima*. Če je v tem primeru oblika *bratama* nastala po ponaglasnem akanju, kaže na naglašeno osnovo, sicer pa so oblike, izpričane v mestniku dvojine za določitev mesta naglasa nerelevantne.

#### 4.2.6 Orodnik

Pojavljata se končnici *-oma* in *-ama*.

Končnica *-oma*: *bratoma*.

Končnica *-ama*: *bratama*,<sup>51</sup> *krajama*.

Naglasa se samo preko teh oblik ne da ugotoviti, ker gre, kakor pri dajalniku in mestniku, verjetno za končnico, ki je nastala po analogiji in ne po ponaglasnem akanju.

### 4.3 Množina

#### 4.3.1 Imenovalnik

Pojavljajo se končnice *-i*, *-je* in *-ja*.

Končnica *-i*: *brati*, *časi*, *človeki*,<sup>52</sup> *dedi*,<sup>53</sup> *kameni*,<sup>54</sup> *kraji*, *prijatelji*,<sup>55</sup> *raki*, *sveti*,<sup>56</sup> *vnuki*. Oblike, preko katerih je vidna naglašena osnova, so: *človejki*, *človéki*, *dejdi*, *priáteli*, *svejtí*, Zapis *zhloueky* iz TPo 1595 najverjetneje ne kaže na naglašeno končnico, ampak gre za pomoto. Zapis *pryately* najverjetneje kaže na izgovor [prijateljji].

Končnica *-je*: *bratje*.

Končnica *-ja*: *bratja*.<sup>57</sup> Oblika *bratja* se pojavlja samo v JPo 1578 in je najverjetneje hrvatizem; Juričić je bil namreč po rodu Hrvat.

#### 4.3.2 Rodilnik

Najpogostejša je končnica *-ov* z dvojnico *-ev*, pojavljajo se še končnica *-u*, ki je nastala pod vplivom rodilnika dvojine, končnica *-ih*, ki je najverjetneje nastala pod vplivom zaimenske sklanjatve, in ničta končnica.

Končnica *-ov*: *bratov*, *časov*, *človekov*, *kamenov*,<sup>58</sup> *krajov*, *prijateljov*, *rakov*, *vnukov*. Naglašena osnova je razvidna iz oblik *človékov*, *človejkov*. Zapis *kaménou* iz DB 1584 najverjetneje odraža polglasnik v srednjem zlogu, čeprav je nad *e* ostrivec.

<sup>51</sup> *bratoma*, *bratama*.

<sup>52</sup> *človeki* [118], *človéki* [106], *človejki* [9].

<sup>53</sup> *deidi*, *dejdi*.

<sup>54</sup> *kameni* [25], *kamini* [10], *kamani*.

<sup>55</sup> *priateli* [84], *periatili* [15], *periateli* [13], *priatili* [11], *pryateli* [3], *peryatili* [2], *peryateli*, *priáteli* (DB 1584), *pryately* (JPo 1578), *pèrjatili*.

<sup>56</sup> *svejtí* [5], *sveti*.

<sup>57</sup> *bratje* [703], *brati* [34], *bratja* [2].

<sup>58</sup> *kamenou* [27], *kaminou* [5], *kaménou*.

Varianta *-ev*: *časev*,<sup>59</sup> *krajev*.<sup>60</sup>

Končnica *-u*: *človeku*.

Končnica *-ih*: *človekih*.<sup>61</sup>

Ničta končnica: *prijatelj*.<sup>62</sup> Oblika *prijatelj* se pojavlja v JPo 1578.

#### 4.3.3 Dajalnik

Pojavlja se končnica *-om* z dvojnicama *-um* in *-em*.

Končnica *-om*: *bratom*, *časom*, *človekom*,<sup>63</sup> *krajom*, *prijateljdom*,<sup>64</sup> *rakom*, *vnukom*.

Oblike, ki kažejo na naglašeno osnovo, so: *brátom*, *človékom*, *človejkom*.

Dvojnica *-um*: *bratum*.<sup>65</sup> Ta oblika odraža naglas na *u*.

Dvojnica *-em*: *kamenem* (TT 1577).

#### 4.3.4 Tožilnik

Končnici sta *-e* in *-je*.

Končnica *-e*: *brate*, *čase*, *človeke*,<sup>66</sup> *kamene*,<sup>67</sup> *kraje*, *prijatelje*,<sup>68</sup> *rake*, *svete*,<sup>69</sup> *vnuke*.

Naglašeno osnovo odražajo zapisi jata v oblikah *človéke*, *človejke*, *svejte*.

Končnica *-je*: *bratje*.<sup>70</sup> Končnica *-je* v tožilniku množine je v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja dokaj pogosta in se pojavlja pri samostalnikih, kot so enozložnice: *ajd*, *gost*, *mož*, *tat*, in večzložnice: *gospod*, *ljudje*. Večinoma gre torej za odraze ijevskih samostalnikov moškega spola, preko katerih je verjetno ta končnica prešla tudi med odraze ostalih (praviloma enozložnih) samostalnikov.

#### 4.3.5 Mestnik

Pojavljata se končnica *-ih* in dvojnica *-eh*.

Končnica *-ih*: *bratih*, *časih*, *človekih*,<sup>71</sup> *kamenih*,<sup>72</sup> *krajih*, *prijateljlih*, *svetih*. Naglašeno osnovo odražajo zapisi jata v oblikah *človékih*, *človejkih*.

<sup>59</sup> *časov* [15], *časev* [4].

<sup>60</sup> *krajev* [38], *krajov* [20].

<sup>61</sup> *človekov* [102], *človékov* [73], *človejkov* [13], *človeku* [3] (TPo 1595), *človekih* (TPo 1595).

<sup>62</sup> *priatelou* [36], *periatelou* [11], *periatilou* [2], *pryatelou* [2], *priatelov*, *peryatilou*, *pèriatelou*, *pèrjatelou*, *priatel* (JPo 1578), *prijatel* (JPo 1578).

<sup>63</sup> *človekom* [129], *človékom* [51], *človejkom*.

<sup>64</sup> *priatelom* [37], *periatelom* [9], *periatilom* [6], *pèrjatelom* [5], *prijatelom* [3], *perjati-lom*, *pryatelom*.

<sup>65</sup> *bratom* [172], *brátom*, *bratum* (\*P 1563).

<sup>66</sup> *človeke* [75], *človéke* [64], *človejke* [6].

<sup>67</sup> *kamene* [46], *kamine* [5].

<sup>68</sup> *priatele* [45], *priatile* [20], *periatele* [19], *periatile* [11], *pryatele* [5], *prijatele* [2].

<sup>69</sup> *svejte* [21], *svite* [9], *svete* [3].

<sup>70</sup> *brate* [238], *bratje* [11].

<sup>71</sup> *človekih* [35], *človékih* [14], *človejkih* [5].

<sup>72</sup> *kamenih* [2], *kaminih* [2].

Dvojnica *-eh: krajeh*,<sup>73</sup> *prijateljeh*.<sup>74</sup> Zapis *krajeh* iz TPo 1595 gotovo odraža šibitev ponaglasnega *i*, torej je bil naglas na osnovi. Enako velja za zapis *priateleh*, prav tako iz

TPo 1595. Iz zapisa *kraieh* iz \*P 1563 ne moremo z gotovostjo sklepati, ali gre za šibitev ponaglasnega *i*, ali gre dejansko za naglašeno končnico *-eh*.

#### 4.3.6 Orodnik

Pojavljata se končnici *-i* in *-mi* z dvojnico *-imi*.

Končnica *-i*: *brati*, *časi*, *človeki*,<sup>75</sup> *kameni*,<sup>76</sup> *kraji*, *prijatelji*, *sveti*, *vnuki*. Zapis *braty* lahko odraža zgolj pomoto, varianto *-ji* (*bratji*), oz. ne odraža naglašene dolgega *i*. Zapis *kamejni* iz MD 1592 je prav tako verjetno zgolj pomota, Hieronim Megiser je bil namreč Nемеc in ni nujno pravilno slišal, oz. zapisal vseh slovenskih besed v svojih slovarjih. Naglašeno osnovo odražajo zapisi jata v oblikah *človéki*, *človejki*, *svetji*.

Končnica *-mi*: *bratmi*, *prijateljmi*,<sup>77</sup> *svetmi*.<sup>78</sup> Zapis *brami* je verjetno nastal kot posledica izpada *t* pred *m* zaradi asimilacije. Oblika *bratmi* je najpogostejša oblika orodnika množine samostalnika *brat*. Zapis *suitmi* iz TPs 1566 lahko odraža kratko naglašeno osnovo, nastalo pod vplivom enozložnih oblik, lahko pa kaže na naglašeno končnico. Da je končnica *-mi* v orodniku množine lahko tudi nenaglašena, dokazujejo primeri *lejtmi*, *mejtmi* (Ramovš 1952, 49).

Dvojnica *-imi*: *bratimi*.<sup>79</sup>

## 5 Zaključek

Pri rekonstrukciji naglasa samostalnikov moškega spola, ki odražajo praslovansko akcentsko paradigmo *a*, si z gradivom iz 16. stoletja ne moremo vedno pomagati. Velika večina pojavitev posameznega samostalnika je takih, da ob predpostavki, da ne poznamo praslovanskega stanja in pričakovanega razvoja v slovenščino, ne moremo vedeti, kje v besedi je bil naglas. Mesto naglasa večinoma ni označeno; kadar je označeno, predpostavljamo, da je lahko označeno tudi narobe. Diakritična znamenja sama po sebi ne označujejo samo mesta naglasa, ampak lahko krativec na *e* ali *a* (*è*, *à*) označuje tudi polglasnik, krativec na *o*, predvsem v KPo 1567, ponaglasni *o* (*ò*), ali pa so diakritična znamenja del pisne prakse tedanjega časa (prim. *Latinè* v MD 1592).

<sup>73</sup> *krajih* [146], *krajeh* [2].

<sup>74</sup> *priatelih* [2], *priateleh*.

<sup>75</sup> *človeki* [32], *človéki* [32], *človejki* [6].

<sup>76</sup> *kameni* [17], *kamini*, *kamejni* (MD 1592).

<sup>77</sup> *priateli* [20], *periateli* [2], *periatili* [2], *priatili*, *peryatili*, *perjateli*, *pèrjateli*, *periatelmi* (TR 1558).

<sup>78</sup> *svetji* [4], *sveti*, *svitmi* (TPs 1566).

<sup>79</sup> *bratmi* [91], *brati* [52], *bratimi*, *brami*.

Zato je treba diakritična znamenja vrednotiti kritično. Vsekakor pa v večini primerov pomagajo pri določitvi mesta naglasa in jih lahko (kritično) upoštevamo. Poleg tega je pokazatelj tudi sklanjatvena paradigma, ki je pri odrazih akcentske paradigme a dokaj enotna, še najbolj podobna današnji sklanjatvi samostalnikov moškega spola. Dvojnice sicer obstajajo, ne predstavljajo pa pomembnega odstotka pojavitve. V veliko pomoč so nam tudi zapisi odrazov *yata* in zapisi *y* za dolgi *i*. Grafem *y* je podobno kot diakritična znamenja treba jemati z rezervo. Relevantne niso vedno najbolj pogostne pojavitve, ampak so lahko tudi posamične pojavitve, najpogosteje iz DB 1584 ali TPo 1595, ki navadno vsebujejo najbolj zanesljive podatke o naglasu.

Določanje mesta naglasa v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja preko izpričanih oblik je torej mogoče ob poznavanju praslovanskega izhodišča in ob kritični obravnavi zapisa izpričanih oblik.

## Viri

*Listkovna kartoteka Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ZRC SAZU.*

TC 1555 = Trubar, Primož: CATEHISMVS, Tübingen, 1555.

TR 1558 = Trubar, Primož: EN REGISHTER, Tübingen, 1558.

TT 1560 = Trubar, Primož: TA DRVGI DEIL TIGA NOVIGA TESTAMENTA, Tübingen 1560.

TAr 1562 = Trubar, Primož: ARTICVLI OLI DEILI, TE PRAVE STARE VERE KERSZHANSKE, Tübingen, 1562.

\*P 1563 = ENE DVHOVNE PEISNI, Tübingen, 1563.

TPs 1566 = Trubar, Primož: ENI PSALMI, TA CELI CATEHifmus, Tübingen, 1566.

KPo 1567 = Krelj, Sebastijan: POSTILLA SLOVENSKA, Regensburg, 1567.

TC 1575 = Trubar, Primož: CATEHISMVS SDVEIMA ISLAGAMA, Tübingen, 1575.

DPa 1576 = Dalmatin, Jurij: PASSION, Ljubljana, 1576.

TT 1577 = Trubar, Primož: NOVIGA TESTAMENTA PVSLEDNI DEIL, Tübingen, 1577.

JPo 1578 = Juričič, Jurij: POSTILLA, Ljubljana, 1578.

TkM 1579 = Tulščak, Janž: Kerfzhanske LEIPE MOLITVE, Ljubljana, 1579.

TT 1581-82 = Trubar, Primož: TA CELI NOVI TESTAMENT, Tübingen, 1581–82.

DB 1584 = Dalmatin, Jurij: BIBLIA, Wittenberg, 1584.

DC 1584 = Dalmatin, Jurij: TA CELI CATEHISMVS, ENI PSALMI, Wittenberg, 1584.

BH 1584 = Bohorič, Adam: Arcticae horulae succifivae, Wittenberg, 1584.

MD 1592 = Megiser, Hieronymus: DITIONARIVM QVATVOR LINGVARVM, Graz, 1592.

TPo 1595 = Trubar, Primož, HISHNA POSTILLA, Tübingen, 1595.

TfC 1595 = Trubar, Felicijan: TA CELI CATECHISMVS, ENI PSALMI, Tübingen, 1595.

MTh 1603 = Megiser, Hieronymus: Thesaurus Polyglotus, Frankfurt, 1603.

## Literatura

- Ahačič, Kozma idr. 2011. *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Bezljaj, France. 1976–2005. *Etimološki slovar slovenskega jezika. I–IV*. Ljubljana: Mladinska knjiga, Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Dybo, Vladimir Antonovič Dybo. 2000. *Morfonologizovannye paradigmatičeskie akcentnye sistemy. Tipologija i genezis. Tom I*. Moskva: Jazyki russkoj kul'tury.
- Greenberg, Marc L. 2002. *Zgodovinsko glasoslovje slovenskega jezika*. Maribor: Aristej.
- Merše, Majda. 2009. *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja. Razprave o oblikoslovju, besedotvorju, glasoslovju in pravopisu*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Merše, Majda, Jakopin, Franc, Novak, France. 1992. Fonološki sistem knjižnega jezika slovenskih protestantov. *Slavistična revija* 40. 321–340.
- Oblak, Vatroslav. 1890. *Zur Geschichte der nominalen Declination in Slovenischen*. Berlin: Weidmannsche Buchhandlung.
- Olander, Thomas. 2001. *Common accentological word list*. Copenhagen: Editiones Olander.
- Pleteršnik, Maks. 2006. (1894–95). *Slovensko-nemški slovar*. Elektronska izdaja, ur. M. Furlan, H. Dobrovoljc in H. Jazbec. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU
- Pohl, Heinz Dieter. 1985. Paradigmatischer Ausgleich und Funktionswandel in der Frühgeschichte des slavischen Deklinationssystems. *Grammatische Kategorien, Funktion und Geschichte*. Akten der VII. Fachtagung der Indogermanischen. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag. 371–376.
- Ramovš, Fran. 1952. *Morfologija slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Ramovš, Fran. 1971. *Zbrano delo 1*. Ur. T. Logar in J. Rigler Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Ramovš, Fran. 1997. *Zbrano delo 2*. Ur. J. Toporišič. Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
- Rigler, Jakob. 1968. *Začetki slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Rigler, Jakob. 2001. *Zbrani spisi 1*. Ur. Vera Smole. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
- Stang, S. Christian. 1957. *Slavonic accentuation*. Oslo: I Kommisjon hos H. Aschehoug & co. (W. Nygaard).
- Šekli, Matej. 2006. Tonemski naglasni tipi samostalnikov srednje o-jevske sklanjatve v (knjižni) slovenščini. *Varia XIV*. 23–39.
- Škrabec, Stanislav. 1994–98. *Jezikoslovna dela 1–4*. Ur. J. Toporišič. Nova Gorica: Frančiškanski samostan Kostanjevica.
- Zamjatina, Galina Igorevna. 1992. *Staroslovenskaja akcentnaja sistema i ee otraženie v biblii Ju. Dalmatina (1584 g.)*. Avtoreferat. Moskva: Institut slavjanovedenija i balkanistiki Rossijskoj akademii nauk.

Prispelo oktobra 2014, sprejeto maja 2015

Received October 2014, accepted May 2015



## Odrazi samostalnikov moškega spola praslovanske akcentske paradigme a v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja

V članku obravnavam odraze enajstih samostalnikov moškega spola slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja, ki so bili v praslovanščini stalno naglašeni na osnovi: *brat, čas, človek, ded, kamen, kraj, mraz, prijatelj, rak, svet* 'nasvet', *vnuk*. V analizi se opiram na spoznanja Frana Ramovša in Jakoba Riglerja ter na tabelo fonološkega sistema slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ki so jo izdelali Majda Merše, Franc Jakopin in France Novak.

Preko odrazov obravnavanih samostalnikov se kaže dokaj enotna sklanjatvena paradigma. Odstopanja od paradigme sicer obstajajo, so pa navadno posamična, oz. ne predstavljajo pomembnega odstotka pojavitev.

Osredotočam se predvsem na način zapisovanja posameznih samoglasnikov pri različnih avtorjih v različnih delih. Preko teh zapisov skušam razbrati, kateri zapisi so povedni za določitev mesta naglasa in kateri zapisi so nepovedni. Najpovednejši zapisi so zapisi odraza jata. Tako oblike *človejki, dejdi, svejti* ... nedvomno odražajo naglašeni jat v osnovi. Dobrodošla so tudi diakritična znamenja: *bràt* gotovo odraža kračino. Diakritična znamenja je treba obravnavati kritično, saj imajo več funkcij kot samo označevanje mesta naglasa; prim.: *pèrjatèl*, kjer è obakrat označuje polglasnik. Najpogostejše so oblike, ki so za določitev mesta naglasa popolnoma nepovedne: *mraza, rakom, vnuki* ...

Določanje mesta naglasa v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja preko izpričanih oblik je torej mogoče ob poznavanju praslovanskega izhodišča in ob kritični obravnavi zapisa izpričanih oblik.

## Reflexes of Masculine Nouns of Proto-Slavic Accent Paradigm (a) in the Slovene Literary Language of the 16th Century

The article discusses the reflexes of 11 masculine nouns from the Slovene literary language of the 16th century that were stem-stressed in Proto-Slavic: *brat* 'brother', *čas* 'time', *človek* 'man', *ded* 'grandfather', *kamen* 'stone', *kraj* 'place', *mraz* 'cold', *prijatelj* 'friend', *rak* 'crayfish', *svet* 'advice', *vnuk* 'grandson'. I base my work on the findings of Fran Ramovš and Jakob Rigler as well as on the phonological system of 16th-century Slovenian protestant authors as reconstructed by Majda Merše, Franc Jakopin and France Novak.

A fairly uniform declension paradigm emerges from the analysed nouns' reflexes. Deviations are sporadic and relatively few, amounting to no significant proportion of the attested forms.

I focus mainly on how the individual vowels are denoted in different writings of different authors, attempting to identify which notations are relevant to determining

stress placement. Most relevant are yat-reflex notations; forms like *človejki*, *dejdi*, *svejti*, etc., thus unquestionably indicate stressed yat in the stems. Diacritical marks are useful as well: *bràt* surely indicates a short stem vowel, but diacritics require critical assessment since they were used not just for denoting stress placement, as evidenced by forms like *pèrjatèl* whose two è's represent schwas.

Most forms are of no use for determining stress placement: *mraza*, *rakom*, *vnuki*, etc.

The position of stress in the attested forms of the Slovene literary language of the 16th century may be established by analysing them with respect to their Proto-Slavic origin and by assessing their notation critically.